

/ Упоряд. Д. Паламарчука, Г. Кочура; передм. І. Дзюби. – К.: Дніпро, 1989. – 542 с. **9. Филипович П.** Поезії / [Редкол.: В. В. Біленко та ін.; вступ. ст. і прим. Н. В. Костенко]. – К.: Рад. письменник, 1989. – 169 с. **10. Клен Ю.** Вибране / [Упоряд., авт. передм. та приміт. Ю. Ковалів]. – К.: Дніпро, 1991. – 461 с.

Шапіро В. Й. Жанрові ознаки у “Київській” поезії “неокласиків”

У роботі досліджуються жанрові ознаки в урбаністичній ліриці “неокласиків”, що присвячені Києву.

Ключові слова: жанр, образ, поезія, сонет, рима.

Шапіро В. И. Жанровые признаки в “Киевской” поэзии “неоклассиков”

В работе рассматриваются жанровые признаки в урбанистической лирике “неоклассиков”, которая посвящена Киеву.

Ключевые слова: жанр, образ, поэзия, сонет, рифма.

Shapiro V. Y. Genre Signs of “Kiev” Poetry “Neoclassical”

In the work examines the in the urban genre features lyrics of “neoclassical” which is devoted to Kiev.

Key words: genre, image, poetry, sonnet, rhyme.

Стаття надійшла до редакції 4.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.2012 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Шевченко В. Ф.

УДК 821.161.2–2.09Суровцова

Л. М. Якименко

**УРБАНІСТИЧНА ТЕМАТИКА МАЛОЇ ЕКСПРЕСІОНІСТСЬКОЇ
ПРОЗИ НАДІЇ СУРОВЦОВОЇ**

Творчість однієї з найобдарованіших жінок-письменниць 20-х рр. ХХ ст. Надії Суровцової меншою мірою ставала об'єктом дослідження й аналізу українських і зарубіжних науковців, аніж її трагічна доля, страдницький шлях патріотки, пацифістки, громадсько-політичної діячки. Це й не випадково, адже саме її ім'я може стати синонімом-символом для означення талановитої, духовної особистості, що була запроторена на тридцять років за ґрати, однак не зламалася, не озлобилася, не розгубила письменницького дару.

Її творчим доробком у статтях, нарисах, спогадах, монографіях цікавилися Н. Колошук [2], М. Коцюбинська [3], І. Кульська [4],

Р. Мовчан [5], Л. Лук'янова [6], Л. Якименко [9–11], однак найменш вивченою й проаналізованою була й залишається рання проза письменниці, уміщена в збірку “По той бік”. Пояснення цьому досить прозаїчне: друком збірка так і не з'явилася, а її рукописний варіант до сьогодні залишається надбанням архівних тек Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського.

Протягом 1918 – 1925 рр. Н. Суровцова проживала в австрійській столиці, активно цікавилася літературними новинками європейських митців, знайомила з художніми напрацюваннями вітчизняного радянсько-українського письменницького бомонду. Постійне перебування серед творчих особистостей, атмосфера пошуку, експерименту, заохочення друзів сприяли тому, що вона наважилася спробувати свої сили на літературній ниві.

Її нариси, статті, оповідання, замітки регулярно з'являлися на сторінках спочатку зарубіжних, а потім і радянських видань. Після повернення на Україну Н. Суровцова написала низку творів, що разом із “віденським літературним багажем” увійшли до збірки “По той бік”, котра готувалася до друку харківським видавництвом. Для самотньої молоді жінки, розчарованої в коханні, що так і не змогла звикнути з роллю емігрантки, чужинки, її письменницька праця стала тією емоційною відрадою, яка дозволила розібратися в собі, в інших, визначитися з подальшим життям.

Серед українських світоглядно значущих, архетипних у своїй основі універсалій, традиційних образних конструкцій – топосів, образів-констант, що мандрують від твору до твору, витворюючи досить стабільний мотивний кістяк літературної традиції, відточуючи форми світосприйняття й світотлумачення [7, с. 122], у творчості Н. Суровцової якнайповніше втілено топос моря й топос міста.

Експресіоністські тенденції “літературного урбанізму” 20-х рр. ХХ ст. у творчому спадку Н. Суровцової якнайкраще втілені в драматичному етюд-монолозі “Розлучниця” [1, с. 24 – 25], написаному в 1927 р. у річці урбаністичної тематики, що була якраз на часі в період розвиненого модернізму. У двадцять роки двадцятого століття урбанізм став закономірною, однією з визначальних характеристик малої та великої прози.

У контексті “омріяного Вічного Міста” усе “міське” підсвідомо сприймалося як щось нове, модерне, перспективне, ідеальне на шляху до іншого цивілізаційного простору. Місто для українців споконвіку було надзвичайно привабливим, але разом із тим і незрозумілим, недосяжним, тому й досить часто чужим. Однак воно ніколи не переставало бути мрією, до якої тягнулася душа.

Проблема маленької людини, її розкріпачення, зняття всіх моральних табу в контексті драматизму “тотальної індустріалізації”, масової міграції українських селян до міст – найбільючіше питання пореволюційної дійсності [5, с. 394], а в перспективі – характерна,

домінантна ознака етнопроцесів в українському суспільстві й у післявоєнний період, і до сьогодні. Буття маргінальної людини в рідній місцевості розглядається авторкою в драматичному етюді “Розлучниця” (1927) [1, с. 24–25].

Фабула твору доволі проста й навіть дещо банальна: чоловік із села рушив на заробітки до великого міста – до Харкова, влаштувався на роботу на телеграфі, знайшов собі коханку, а коли дружина про це дізналася, то влаштувала скандал суперниці й порвала стосунки з невірним коханим. Оповідь ведеться від імені зраженої жінки з використанням параболічного ефекту епістоли – героїня у своїй сповіді ретроспективно повертається до подій восьмирічної давності.

Завдяки індивідуалізованому мовленню, розмовному стилю реципієнт-читач має змогу простежити душевні переживання, болісні емоції, надмір експресії, що переповнюють жінку навіть під час розмови про невірного чоловіка через значний проміжок часу. Авторка досягає потрібного ефекту для передачі внутрішніх почуттів у розмові-розповіді від першої особи шляхом ефективного й вдалого використання низки синтаксичних та контекстуально-синонімічних засобів вираження мовлення. У тексті переважають окличні речення (“А проте, обидно ж!”, “Гадюка проклята!” [1, с. 24]), односкладні, еліптичні й ситуативні речення (“Прихожу”, “Коли – гульк!”, “Так куди ж!”, “Осьдечки!”, “Приходить, і притьмом до ліжка кидається” та ін.), парцеляції (“Вісім літ прожили! Ясно, радісно!” [1, с. 24]), риторичні питання (“Так хіба вірила?” [1, с. 24]), повтори, вигуки (“гульк”, “ну” [1, с. 24 – 25]), фразеологізми-фольклоризми (“серце накіпіло”, “водою одливали”, “хай він тобі скажеться” [1, с. 24 – 25]).

Особливої емоційної динаміки набуває мовлення оповідачки під час змальовання зустрічі, а потім і бійки зраженої дружини із коханкою-розлучницею. Зменшено-пестливі форми в номінації-звертанні вжиті в переносному значенні з негативною конотацією, гіперболізація, порівняння відтворюють зовнішні прояви внутрішньої агресії: злість, жорстокість, здичавіння як асоціонімічні демони оволодівають душею молодиці, відбувається тимчасове засліплення й набуття знелюдненого образу упиря: “Отут я її показала! Пальці задубіли, так у волосся вп’ялася... Ні, голубонько! Коли б задушити! Пазурами обличчя дерла, зубами в шию вгризалася, аж солоно в роті од крові ставало... Водою нас обох одливали” [1, с. 24 – 25].

Приводом до з’ясування стосунків стали подушки, які суперниця намагалася присвоїти собі. Оті самі подушки, на купівлю котрих жінка-селянка “до ранку пряла, поки копійчину до купи складала”. Проте причина криється набагато глибше: у зраді – як атрибуті-символі міста, у самокартанні жінки, що не зуміла, не вберегла, вчасно не помітила, як місто поглинуло, заповонило думки, почуття коханого, як отруйним

дурманом проникло в душу, стираючи спогади про минуле: їхнє спільне – сільське – минуле.

Вісім “ясних, радісних” [1, с. 24] років шлюбу, пахощі яблуневого цвіту у весняні ночі під зоряним небом – справжня сільська ідилія почала руйнуватися, як тільки в їхнє життя увійшло місто – чуже колишньому селянинові, бо воно підпорядковує своїм законам, убиває, нівелює його душу. Сільська людина, занурюючись у складну, агресивну стихію, не витримує його пресингу й деградує.

“Село – місто” – це одвічна антиномія в екзистенційному вимірі, що на рівні тексту простежується в досить красномовних антагоністичних паралелях: у селі на чоловіка чекає “законна” дружина, а в місті – коханка, що “приходить ... і собі увечері” (життя в гріху, вибудоване на зраді й брехні); у селі – власна хата, “помазана, чистесенька”, прибрана дбайливою, охайною дружиною, а в місті – орендована кімнатка десь на околиці Харкова; удома він сам собі господар, ні від кого не залежить, ні перед ким не звітує, а в місті живе на “пташиних правах”. Однак чоловік обирає місто, що за короткий час оволоділо його душею та тілом і вимагало жертви – шлюбна зрада стала основним актом ініціативної метаморфози на шляху до того, аби стати “городським”.

Лірична героїня в протистоянні з “розлучницею”-коханкою спромоглася лише відібрати власні подушки й тридцять два карбованці, за які ще раніше “пальто справила” чоловікові. Це більше схоже на акт капітуляції, аніж на перемогу, адже в неї за спиною – важка робота на селі, злидні, недоспані ночі, а в суперниці в союзниках – місто, з омріяними виднокколами заможного, ситого життя. Зраджена дружина повертається на село – пригнічена (“тірко мені стало” [1, с. 25]), розчарована в чоловіках (“та цур їм, всі вони однакові” [1, с. 25]), самотня (“хазяйную – сама собі” [1, с. 25]), зі зруйнованою долею.

Заробітчанська тематика особливо актуальна для українців. Десятки тисяч наших співвітчизників покидають свої родини в пошуках кращого життя. За таких умов драматичний етюд Н. Суровцової “Розлучниця” набуває нового, уже вкотре – “сучасного”, своєчасного звучання: як пересторога для необдуманих рішень в урбаністичному просторі ХХІ ст.

Список використаної літератури

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, м. Київ Ф. 284. Суровцова Надія Віталіївна. Спр. 39. “По той бік”. Новели. 1924–1927 рр. **2. Колошук Н. Г.** Табірна проза в парадигмі постмодерну: монографія / Надія Колошук. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 500 с. **3. Коцюбинська М. Х.** Мої обрії: в 2 т. / М. Х. Коцюбинська. – К.: Дух і література, 2004. – Т. 2. – 386 с. **4. Кульська І.** “Колимські силуети” Н. Суровцової / Інна Кульська // Україна. – 1990. – № 39. – С. 18 – 19.

- 5. Мовчан Р. В.** Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі: монографія / Раїса Валентинівна Мовчан. – К.: ВД “Стилос”, 2008. – 544 с. **6. Падун-Лук'янова Л.** Слово про Надію Суровцову / Леся Никанорівна Падун-Лук'янова // Березіль. – 1992. – № 3–4. – С. 144–149. **7. Тихолоз Б.** Філософсько-поетична мариністика Г. Сковороди та І. Франка / Богдан Тихолоз // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 3. – С. 122–132. **8. Якименко Л. М.** Автобіографічність текстів Надії Суровцової / Людмила Миколаївна Якименко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: філологічні науки. – 2009. – № 3 (лютий). – С. 192 – 202. **9. Якименко Л. М.** Віденський період життя та творчості Надії Суровцової: громадсько-політична й літературна діяльність / Людмила Миколаївна Якименко / Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: стат. та матеріали Міжнарод. наук.-прак. конф., присвяченої пам'яті професора Г. Л. Бондаревського (7–8 квіт., 2010 р., м. Луганськ). / Під ред. М. С. Бурьяна. – Луганськ: ТОВ “Віртуальна реальність”. – 2010. – Частина II. – С. 246–252. **10. Якименко Л. М.** Надія Суровцова: життя та творчість (1896–1985 рр.): монографія / Під ред. Галича О. А. / Людмила Миколаївна Якименко. – Луганськ: ТОВ “Віртуальна реальність”, 2010. – 272 с. **11. Якименко Л. М.** Філософсько-естетичний зріз ранньої творчості Надії Суровцової: збірка імпресіоністських творів “По той бік” / Людмила Миколаївна Якименко / Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: філологічні науки. – 2011. – № 19 – С. 69 – 81.

Якименко Л. М. Урбаністична тематика малої експресіоністської прози Надії Суровцової

Для малої й великої модерністської прози української літератури 20-х рр. ХХ ст. характерне порушення низки проблем щодо психологічних метаморфоз, що відбуваються у свідомості сільської людини, котра потрапляє в міське середовище. Не стала винятком й експресіоністська проза Надії Суровцової зі збірки “По той бік”. У драматичному етюд-монолозі “Розлучниця” авторка відтворює емоційні переживання жінки-селянки, яку покинув чоловік, спокусившись на міське життя. Ідейно-тематичному й змістовому аналізу твору присвячено пропоновану статтю.

Ключові слова: місто, урбанізм, експресіонізм, Надія Суровцова.

Якименко Л. М. Урбаністическая тематика малой экспрессионистской прозы Надежды Суровцовой

В малой и большой модернистской прозе украинской литературы 20-х гг. ХХ ст. писатели касаются проблем, связанных с психологическими метаморфозами, которые происходят в сознании деревенского человека, который попадает в городскую среду. Не стала

исключением и экспрессионистская проза Надежды Суровцовой со сборника “По ту сторону”. В драматическом этюде-монологе “Разлучница” писательница передает эмоциональные переживания женщины-крестьянки, которую предал и бросил муж, отдав предпочтение любовнице с города. В предлагаемой статье осуществлен идейно-тематический анализ этого произведения.

Ключевые слова: город, урбанизм, экспрессионизм, Надежда Суровцова.

Yakimenko L. N. The Urbanistic Theme of Small Expressionistic Prose of Nadia Surovtsova

In small and big modernistic prose of Ukrainian literature in twenties of XX century the writers deal with the problems connected with psychological metamorphoses which occur in consciousness of peasant who gets into the urban environment. The expressionistic prose of Nadia Surovtsova from the composite book “On the other side” isn’t the exception. In the dramatic monologue etude “Razluchnitsa” the writer shows emotional pain of peasant woman who was betrayed and abandoned by husband, who preferred her to mistress from the city. In this article the ideological and thematic analysis was conducted.

Key words: city, urbanisms, expressionism, Nadia Surovtsova.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.2012 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Бойцун І. Є.